

Tilburg University

Sociaal recht in Tilburg

Wilthagen, A.C.J.M.

Published in:
Sociaal Recht

Publication date:
2011

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Wilthagen, A. C. J. M. (2011). Sociaal recht in Tilburg: Lijnen en figuren. In W. G. M. Plessen, J. van Drongelen, & F. H. R. Hendrickx (Eds.), *Sociaal Recht: Tussen behoud en vernieuwing - Liber Amicorum Prof. dr. Antoine Jacobs* (pp. 25-41). Uitgeverij Paris.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Sociaal recht in Tilburg: lijnen en figuren

Ton Wilthagen

1.1 Inleiding

Met het emeritaat van Antoine Jacobs wordt een volgend hoofdstuk in de ontwikkeling van het sociaal recht in Tilburg afgesloten. Het is een goed moment om eens om te zien. In deze bijdrage probeer ik een schets te geven van de lijnen en figuren in de ontwikkeling van het vakgebied Sociaal Recht en Sociale Politiek in Tilburg. Figuren kunnen ook worden opgevat als gezichtsbepalende personen. Ik moet hierbij onmiddellijk de aanzienlijke beperkingen van deze schets aangeven. In de eerste plaats zijn binnen het bestek van dit boek een uitgebreid overzicht en een diepgaande analyse niet mogelijk. In de tweede plaats ben ik geen historicus en matig ik mij niet aan een historisch verantwoorde geschiedschrijving te kunnen bieden. In de derde plaats ben ik geen neutrale en objectieve buitenstaander, maar sinds 2002 zelf ook lid van de Tilburgse vakgroep Sociaal Recht en Sociale Politiek, zij het voor een deel van mijn werktijd. Over mijzelf zal ik uiteraard niet verhalen.

De bronnen die ik heb gebruikt bestaan uit literatuur geschreven door de hoofdpersonen in dit verhaal, waarbij inaugurele- en afscheidsredes uiteraard bijzonder interessant waren. Bovendien heb ik gebruik gemaakt van eigen observaties, gesprekken met diverse collega's, ook buiten de vakgroep en heb ik een aantal in heden of verleden bij de vakgroep betrokken personen een mini-enquête voorgelegd, waarbij ik hen onder meer heb gevraagd of er sprake is van een typisch Tilburgse traditie in het sociaal recht, in de visie op en benadering van het vakgebied, in het bijzonder wat betreft onderzoek en onderwijs. Vanzelfsprekend geldt dat alle onvolledigheden en onjuistheden alleen de auteur, dus mijzelf, zijn toe te rekenen.

Hoewel het vakgebied sociaal recht in Tilburg een traditie kent van ruim zeventig jaar, reikt het aantal kernhoogleraren met een (zo goed als) voltijdse aanstelling niet verder dan drie: prof. J.H.M. (Frans) van der Ven, prof. B.S. (Bob) Frenkel en prof. A.T.J.M. (Antoine) Jacobs.

Naast hen waren en zijn diverse mensen als hoogleraar aan de vakgroep verbonden en tevens is er een groep personen die aan de vakgroep verbonden zijn geweest en later elders hoogleraar zijn geworden. Ook deze personen zullen in het navolgende verhaal kort figureren.

Wat betreft de structurering van mijn schets zal ik een periodisering volgen, die parallel loopt met de aanstelling, als hoogleraar, van de drie genoemde hoofdpersonen. De bijdrage wordt afgesloten met een korte slotbeschouwing en vooruitblik.

1.2 Het tijdperk Van der Ven 1938–1972: multidisciplinariteit, sociale politiek en vernieuwing van het arbeidsrecht¹

1.2.1 Inleiding

De geschiedenis van sociaal recht in Tilburg vangt aan kort voor de Tweede Wereldoorlog met de oratie van prof. J.H.M. (Frans) van der Ven. Frans van der Ven (1907–1999) was opgeleid als 'economist' in Rotterdam. Hij promoveerde op een proefschrift getiteld 'Over de idee der gemeentelijke zelfstandigheid' (1934). In 1938 hield Van der Ven aan de toenmalige Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg zijn openbare les ter gelegenheid van de aanvaarding van het lectoraat in de sociale wetgeving.² Vervolgens was hij na de oorlog tot zijn afscheid in 1972 als hoogleraar sociaal recht en sociale politiek³ verbonden

---

¹ Over Frans Van der Ven schreef ik eerder in de volgende publicaties: A.C.J.M. Wilthagen, *De overgankelijke arbeidsmarkt en het (on)vergankelijke sociaal recht* (oratie Tilburg), Tilburg: Universiteit van Tilburg; A.C.J.M. Wilthagen, 'De overgankelijke arbeidsmarkt en het (on)vergankelijke sociaal recht', *Filosofie in Bedrijf*, (16) 2004-1, p. 52–75; A.C.J.M. Wilthagen, S. Bekker & M.J.T. van Velzen, 'Economische doelmatigheid versus zekerheid: in of uit fase?', in: A.T.J.M. Jacobs & F. Pennings (red.), *Een inspirerende Fase in het arbeidsrecht: liber amicorum voor Wil Fase*, Zutphen: Paris 2007, p. 313–328.

² 'Critische inleiding tot de systematiek van het arbeidsrecht', 5 oktober 1938. Opgenomen in: *Van sociale politiek naar sociaal recht. Een bundel arbeidsrechtelijke oraties sinds 1885*, ingeleid door G.M.J. Veldkamp, Alphen aan den Rijn: N. Samsom NV 1966, p. 156–167.

³ Om precies te zijn: Van der Ven was van 1945 tot 1953 hoogleraar Sociale wetgeving en sociale politiek, van 1953 tot 1963 hoogleraar Sociaal recht, arbeidsrecht en sociale politiek en van 1963 tot 1972 hoogleraar Sociaal recht en sociale politiek én hoogleraar Sociologie van arbeid en bedrijfsleven. Zie ook W.J.P.M. Fase & A.T.J.M. Jacobs, 'In memoriam prof.dr. Frans van der Ven', *SMA* (55) 2000-2, p. 53.

aan dezelfde voorganger van de Tilburgse universiteit en daarnaast als buitengewoon hoogleraar Arbeidsrecht werkzaam aan de toenmalige Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen. Tilburg kreeg als economische hogeschool niet eerder dan in de jaren vijftig een juridische faculteit. Eerst moest er duchtig worden gesproken en onderhandeld met Nijmegen, waar al een rechtenfaculteit bestond. Van der Ven was vervolgens zowel verbonden aan de juridische faculteit als aan de economische faculteit en aan de als laatste opgerichte sociale faculteit.⁴ Van 1949 tot 1950 en van 1958 tot 1959 bekleedde hij voorts de functie van rector magnificus. Ook was hij lid van het College van Rijksbemiddelaars, dat onder meer toezicht hield op de loonontwikkeling, en de Sociaal-Economische Raad (SER). Ten slotte is vermeldenswaard dat Van der Ven ook actief was als dichter – onder het pseudoniem Frank Valkenier – uitgever en boekdrukker.

Inspirerend, nog steeds, is Van der Vens veelzijdige werk, zijn hoge productiviteit⁵ en zijn geëngageerde multidisciplinaire, zowel juridische als ethische als (rechts)sociologische en historische benadering van de fenomenen arbeid, recht en rechtsvinding.

Als wetenschapper en persoon was Van der Ven een bevlogen man, die tegelijkertijd ook minder toegankelijk kon zijn. Dat paste deels in de omgangsvormen in die tijd, vooral in zijn beginperiode, zeker wat betreft de verhouding tussen hoogleraar en medewerkers. Aan de andere kant waren de contacten met collega's en studenten juist erg persoonlijk te noemen. Er werd veel thuis vergaderd en getentamineerd, wat goed mogelijk was omdat het aantal hoogleraren aan de Tilburgse hogeschool in die tijd op twee handen te tellen was. Van der Ven overleed in 1999 te Tilburg.

1.2.2 Multidisciplinariteit en sociale politiek

Een op de maatschappelijke praktijk en empirie gerichte benadering, met veel belangstelling voor andere wetenschappelijke disciplines en voor het stelsel van de arbeidsverhoudingen zou met en na Van der Ven typerend worden voor de beoefening van sociaal recht in Tilburg. In het werk van Van der Ven staat het concept van sociale politiek centraal – een begrip dat nog steeds in de benaming van de vakgroep figureert. Hoewel Van der Ven zich afzette tegen historisch-materialistische, lees: Marxistische, benaderingen van sociale politiek en sociaal recht, kan hem een bepaalde heilsverwachting niet worden ontzegd. Kort gezegd komt het erop neer dat in de visie van Van der Ven er een evolutionaire ontwikkeling gaande was, een weg die leidde van sociale politiek tot sociaal recht, via de tussenstations sociale wetgeving, arbeidswetgeving en arbeidsrecht. Wat verstond Van der Ven onder sociale politiek, een fenomeen waaraan hij zo uitgebreid aandacht heeft besteed? De definitie die wordt gegeven in het boek 'Theorie der sociale politiek' is de volgende:

[t2]

‘Sociale politiek (...) is het regelmatige en doelbewust geordende streven van leidinggevende organen van private en publieke gemeenschappen om de maatschappelijke verhoudingen – meer speciaal op economisch gebied – met rechtsnormen, geïnspireerd door het zedelijk bewustzijn, te beïnvloeden.’⁶

[/t2]

Elders wijst Van der Ven uitdrukkelijk op de rol van de wetenschap bij vormgeving van sociale politiek:

[t2]

‘De sociale politiek tracht den voor de gegeven omstandigheden passende vorm te geven aan de ethische en doelmatigheidsnormen voor het maatschappelijk leven: zij construeert uit de gegevens van de

---

⁴ Zijn betrokkenheid bij de sociale wetenschappen blijkt onder meer ook uit het feit dat hij lid was van het bestuur van het in 1955 opgerichte Instituut voor Arbeidsvraagstukken (IVA) en uit zijn lidmaatschap van de redactie van het in 1957 gelanceerde tijdschrift *Sociale Wetenschappen*. Zie J. de Vries, *Katholieke Hogeschool Tilburg. Deel II. 1955–1977. Onderweg van Hogeschool naar Universiteit*. Baarn: Amboboeken, 1981, p. 62–63.

⁵ Tot zijn bekendste boekpublicaties behoren *Inleiding tot het arbeidsrecht*, Tilburg: Bergmans 1941, herziene druk in 1946; *Schaduw van het modernisme*, Bussum: Uitgeverij Paul Brand 1951; *Het vrije beroep*, Leiden: Stenfert Kroese 1956; *Sociale grondrechten*, Utrecht: Het Spectrum 1957; *Theorie der sociale politiek*, Leiden: Stenfert Kroese 1961; *De Arbeidende mens. Arbeidssociologische beschouwingen*, Utrecht: Het Spectrum 1965; en het driedelige standaardwerk *Geschiedenis van de arbeid* (1965–1968, in de befaamde Aula-reeks). Van der Ven heeft vijf oraties op zijn naam staan en behoorde ook tot de selecte groep Tilburgse hoogleraren die anno 1977 tien of meer promoties hadden weten te realiseren.

⁶ F.J.H.M. van der Ven, *Theorie der sociale politiek*, Leiden: Stenfert Kroese 1961, p. 39.

verschillende wetenschappen oplossingen voor maatschappelijke problemen en geeft daaraan zoo concreet mogelijk gestalte.’⁷
[t2]

1.2.3 De arbeidsverhouding en vernieuwing van het arbeidsrecht

Bijzonder is dat Van der Ven op profetische wijze schrijft over de arbeidsverhouding en de loonafhankelijke arbeid. Hij toont zich op die manier een vernieuwer binnen het sociaal recht. De regeling van de arbeidsovereenkomst was in Nederland (1907) op dat moment nog maar drie decennia oud, tot stand gekomen omdat steeds meer mensen in een gezagsrelatie tot één werkgever gingen werken. Van der Ven stelt juist daar een alternatieve kijk tegenover. Ik citeer: ‘De economische afhankelijkheid, waarin vele arbeid wordt verricht, en de sociologische ondergeschiktheid, waaraan een groot aantal arbeidenden niet kan ontkomen, zijn zonder meer geen criteria waarop een systematische behandeling van het arbeidsrecht zou kunnen worden gebouwd.’⁸ Van der Ven gaat er vanuit dat het hier om ‘historisch gebonden maatschappelijke verschijnselen’ handelt. Hij verzet zich tegen de beschouwingwijze waarin arbeid slechts als verhandelbare waar wordt afgeschilderd en tegen de sociologische nadruk op afhankelijkheid.⁹ Zijn alternatief formuleert hij als volgt: ‘het arbeidsrecht ontspruit uit de arbeidsverhouding, die primair is een verhouding van den arbeidende mensch tot het doel van zijn arbeid’.¹⁰

Het persoonlijke doel van elke arbeid is volgens Van der Ven niet het arbeidsproduct maar het ‘levensonderhoud’ en de ‘natuurlijke levensvervolmaking’ dan wel de ‘volwaardige menselijke ontplooiing’¹¹ van de arbeidende en degenen voor wie hij (of zij, voeg ik toe) te zorgen heeft. We hebben het hier dus over een arbeidsverhouding van een heel andere orde, namelijk de *innerlijke* betrekking arbeidende mens – persoonlijke levensvervolmaking, die een verhouding tussen werknemer en werkgever met bijzondere rechtsgevolgen als voorwaarde kan hebben. Maar dat hoeft dus niet, zoals Van der Ven illustreert aan de hand van het verschijnsel van zelfstandige arbeid. Let op we hebben het over eind jaren dertig! Van der Ven stelt:

[t2]

‘(...) indien men slechts het product als doel van de arbeid stelt [wordt] het voorwerp van het arbeidsrecht ingekrompen tot het recht met betrekking tot den onzelfstandigen arbeid, aangezien bij den zelfstandigen arbeid de verhouding tot het arbeidsproduct zich oplost in een eigendomsverhouding, die volledig in het zakenrecht kan zijn geregeld (...) Waar de arbeid de menselijke persoonlijkheid niet meer dient, houdt de rechte betrekking tusschen den arbeider en het doel van zijn arbeid op.’¹²

[t2]

Van der Ven zegt letterlijk dat een arbeidsrechtelijke wetenschap zonder aanpassingsvermogen geen raad weet met de groeiende belangrijkheid van de zelfstandige arbeid. Hij stelt: ‘Zeker vervagen de grenzen

---

⁷ ‘Objectiviteit in de sociale politiek’, opgenomen in: *Arbeidsrechtelijke en sociaal-politieke opstellen*, Bussum: P. Brand 1945, p. 59 (oorspr. 1943). Ook de Tilburgse hoogleraar Reynaerts, verbonden aan de economische faculteit, bouwde in de jaren tachtig voort op Van der Ven, namelijk bij het ontwikkelen van de leer van de arbeidsverhoudingen. Hij beschouwde de leer der arbeidsverhoudingen als een multidisciplinaire ‘kunde’, zoals Van der Ven de sociale politiek als kunde beschouwde. De toenmalige Katholieke Hogeschool Tilburg had in 1980 als enige een leerstoel arbeidsverhoudingen. Deze leerstoel was in de plaats gekomen van de eerder door Van der Ven bezette leerstoel ‘Organisatie van arbeid en bedrijfsleven’ (zie W.H.J. Reynaerts & A.G. Nagelkerke, *Arbeidsverhoudingen, theorie en praktijk* (deel 1), Leiden/Antwerpen: H.E. Stenfert Kroese 1982, p. 1).

⁸ F.J.H.M. van der Ven, ‘Critische Inleiding tot de systematiek van het arbeidsrecht’, in: *Van sociale politiek naar sociaal recht. Een bundel arbeidsrechtelijke oraties sinds 1885*, ingeleid door G.M.J. Veldkamp, Alphen aan den Rijn: N. Samsom NV 1966, p. 91.

⁹ Zie ook ‘Algemene beschouwingen’, in: F.J.H.M. van der Ven, *Inleiding tot het arbeidsrecht*, Tilburg: Henri Bergmans 1946.

¹⁰ F.J.H.M. van der Ven, ‘Critische Inleiding tot de systematiek van het arbeidsrecht’, in: *Van sociale politiek naar sociaal recht. Een bundel arbeidsrechtelijke oraties sinds 1885*, ingeleid door G.M.J. Veldkamp, Alphen aan den Rijn: N. Samsom 1966, p. 94.

¹¹ Deze laatste term wordt gebruikt in: F.J.H.M. van der Ven, *Inleiding tot het arbeidsrecht*, Tilburg: Henri Bergmans 1946, p. 23.

¹² F.J.H.M. van der Ven, ‘Critische Inleiding tot de systematiek van het arbeidsrecht’, in: *Van sociale politiek naar sociaal recht. Een bundel arbeidsrechtelijke oraties sinds 1885*, ingeleid door G.M.J. Veldkamp, Alphen aan den Rijn: N. Samsom NV 1966, p. 94.

tusschen arbeiders in loondienst en verrichters van arbeid, die min of meer een zelfstandige positie innemen (...) doch levert dat een zoo onoverkomelijk bezwaar op om ook hier van arbeidsrecht te blijven spreken?'.¹³ Het is opmerkelijk te constateren dat meer dan 60 jaar na dato de positie van de zelfstandige in het arbeidsrecht, de sociale zekerheid en de fiscaliteit nog immer niet afdoende is geregeld. Ideeën zoals die van Van der Ven zullen pas vele decennia later terugkeren in analyses als die van de denkgroep onder leiding van de Franse arbeidsjurist Supiot.¹⁴

Van der Ven ziet 'arbeid en maatschappelijke gebondenheid' als de leidende gedachte van het sociaal recht: 'Die maatschappelijke gebondenheid zien we niet als een ondergeschiktheid aan anderen in het looncontract, maar als een ordening van ieders arbeid (...) op het belang van de gemeenschap.' Anders gezegd: alle persoonlijk verrichte arbeid die aan de gemeenschap ten goede komt, valt onder het arbeidsrecht.¹⁵ Dat houdt echter niet in dat het doel van de individuele arbeidsprestatie als het ware opgaat in het objectieve doel van de producerende collectiviteit. Immers, ook de groepsactiviteit is uiteindelijk op de menselijke persoonlijkheid gericht en voorts is er 'een diepe verbondenheid tussen het arbeidsdoel van de individuele menselijke persoonlijkheid en het productiedoel van het groepsverband'.¹⁶

Tot slot verdient in deze periode ook mevrouw mr. L. (Lida) Bots te worden genoemd. Zij was geen hoogleraar, maar heeft als docent een bijzondere positie binnen de Tilburgse vakgroep ingenomen, omdat zij het langst van iedereen bij de vakgroep heeft gewerkt: eerst onder Van der Ven en later onder Frenkel en Jacobs. Daarmee heeft zij op haar manier een verbindende rol gehad in de ontwikkeling van sociaal recht in Tilburg.¹⁷

1.3 Het tijdperk Frenkel 1974–1986: wetenschap en beleid

1.3.1 Inleiding

B.S. (Bob) Frenkel trad in 1974 aan als hoogleraar Sociaal recht en daarmee als opvolger van Frans van der Ven. Hij zou tot 1986 aanblijven, een periode van 12 jaar derhalve, aanzienlijk korter dan het dienstverband van Frans van der Ven. Frenkel was woonachtig in Oisterwijk, dicht bij de toenmalige Katholieke Hogeschool Tilburg. Als persoon wordt hij in (in het voorwoord ter gelegenheid van zijn afscheid) getypeerd als 'geen vriend van het conformisme'. Qua stijl wordt hij achteraf gezien als een traditionele hoogleraar, opererend vanuit een hiërarchische positie, ook al had de democratisering van de universiteiten al ruim voor zijn aantreden in Tilburg plaatsgevonden, niet in de laatste plaats aan de Tilburgse alma mater. B.S. Frenkel overleed in 1994 in Den Haag.

1.3.2 Collectief arbeidsrecht

Frenkels bibliografie is, zeker naar huidige maatstaven, bescheiden van omvang.¹⁸ Hij was niet gepromoveerd. Frenkel was, zoals de meesten van zijn tijdgenoten ook niet een persoon die in zijn werk geneigd was om veel over de nationale grens heen te kijken. Zijn publicatielijst bevat één niet-Nederlandstalige publicatie, namelijk een artikel over het enquêterecht van vakbonden in 'Droit et Affaires' (15 mei 1975) dat gebaseerd is op een Nederlandstalig artikel in NJB, eveneens in 1975. Toch is te zien dat Frenkel zich in de tweede helft van zijn Tilburgse carrière voorzichtig begon te interesseren voor het toenmalige EEG-recht,¹⁹ het Europese arbeidsrecht²⁰ en voor de betekenis van ILO-verdragen.²¹ De meerderheid van Frenkels publicaties is opgenomen in de Nederlandstalige juridische tijdschriften die in die tijd telden: SMA, als sociaalrechtelijk tijdschrift, NJB, RM Themis, TVVS enzovoorts. Frenkel richtte zich vooral op de Nederlandse juridische en beleidspraktijk. Dat kwam ook tot uiting in de

¹³ F.J.H.M. van der Ven, 'Van sociale politiek tot sociaal recht', in: F.J.H.M. van der Ven, *Arbeidsrechtelijke en sociaal-politieke opstellen*, Bussum: Uitgeverij Paul Brand 1945 [oorspronkelijk 1943], p. 29.

¹⁴ A. Supiot (red.), *Beyond Employment. Changes in Work and the Future of Labour Law in Europe*. Oxford: Oxford University Press 2001.

¹⁵ F.J.H.M. van der Ven, *Inleiding tot het arbeidsrecht*, Tilburg: Henri Bergmans 1946, p. 19.

¹⁶ F.J.H.M. van der Ven, *Inleiding tot het arbeidsrecht*, Tilburg: Henri Bergmans 1946, p. 23.

¹⁷ L. Bots werd in 1988 geëerd met een Tilburgse afscheidsbundel getiteld 'Over het onderbelichte'.

¹⁸ Zie de bijlage bij de bundel uitgegeven ter gelegenheid van zijn afscheid: L. Bots, G.J.J. Heerma van Voss & A.T.J.M. Jacobs, *Blinde Vlekken in het sociaal recht*. Deventer: Kluwer 1986.

¹⁹ 'Rechtsvraag 124. Problemen bij een recht op wezenpensioen van een EEG onderdaan', AA 1981, p. 377.

²⁰ 'De arbeidsverhoudingen in het Europese arbeidsrecht', *PW/Intermediair* september 1984-10, p. 17.

²¹ 'Totale subsidiering orkestleden in strijd met ILO-verdragen', *NRC Handelsblad* 25 januari 1983.

nevenfuncties die hij onder meer vervulde binnen de Centrale Raad van Beroep. Tevens maakte hij eerder bij het College van Rijksbemiddelaars de loonvorming mee.

Frenkel richtte zich vooral op de collectieve arbeidsovereenkomst en wat betreft de sociale zekerheid op de Werkloosheidswet. De belangstelling voor de cao zou worden overgedragen op twee promovendi die later hoofdrollen in de Tilburgse vakgroep zouden gaan vervullen: A.T.J.M. (Antoine) Jacobs en W.J.P.M. (Wil) Fase. Op deze manier werd, achteraf bezien, de basis gelegd voor een blijvende onderzoekslijn in Tilburg. Het individueel arbeidsrecht zou in Tilburg relatief minder van de grond komen.

3.3 Vernieuwing van het arbeidsrecht

Frenkel is niet de geschiedenis ingegaan als een wetenschapper met visionaire ideeën over het sociaal recht. Zijn inaugurele rede, bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar Sociaal recht en sociale politiek in Tilburg, uitgesproken op 14 februari 1974, heeft als titel ‘De spanning in het arbeidsrecht’. Frenkel wijst op de spanningen die bestaan in het arbeidsproces in ruime zin, waarbij niet alleen de individuele werkgever en werknemer zijn betrokken, maar ook de overheid en verschillende publiekrechtelijke- en socialezekerheidsinstanties. Hij onderscheidt echter nog een tweede spanningsveld, namelijk ‘de ruimte die ons hedendaags arbeidsrecht, althans het collectieve arbeidsrecht, biedt om de maatschappelijke veranderingen soepel op te vangen, zodat groei en ontwikkeling zonder onnodig formalisme mogelijk is’.²² Het is goed te beargumenteren dat Frenkel met dit thema, in ieder geval bij deze gelegenheid, aanknoopt bij de traditie van Van der Ven, maar verwijzingen zijn er niet te vinden.

Interessant is dat Frenkels allereerste wetenschappelijke publicatie, uit 1950, gaat over een thema dat intussen als uiterst actueel wordt gezien: de verhouding tussen een aannemer en een zelfstandig voeger in het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (BBA). In de genoemde afscheidsbundel haakt de Belgische hoogleraar J. van Langendonck aan bij dat thema (zonder het artikel van Frenkel te noemen) met een bijdrage over het onderscheid tussen de werknemer en de zelfstandige in het sociaal recht. Van Langendonck verwijst hierbij naar Van der Ven, om precies te zijn naar zijn Tilburgs afscheidscollege ‘Over de aard van de arbeidsovereenkomst’ in 1972, waardoor we met enige goede wil, via een Belgische route, toch een doorlopende lijn kunnen ontwaren. De constatering die Van Langendonck trekt, is nog altijd actueel: ‘Al met al moet men vaststellen dat geen oplossing gevonden is voor ons probleem. Nog altijd weet men in de randgevallen niet precies uit te maken wie een werknemer is, en wie een zelfstandige.’²³

In de afscheidsbundel, met als titel ‘Blinde vlekken in het sociaal recht’ worden sowieso een aantal ‘moderne’ vraagstukken geadresseerd, zoals de flexibiliteit van arbeidstijden (W. Albeda) en van het aanstellings- en ontslagrecht (I.A.C. van Haren) en de rol van headhunters en filers. Die laatste bijdrage is van W.J.P.M. Fase, in die tijd hoogleraar Arbeidsrecht aan de Universiteit van Amsterdam. Fase zou, zoals gezegd, later, in het tijdperk Jacobs, ook aan Tilburg verbonden raken. Jacobs zelf, toen nog als doctorandus, leverde aan het desbetreffende liber amicorum een bijdrage over onderzoek, verzoening en bemiddeling in (collectieve) arbeidsconflicten. Dit tekent alvast Jacobs belangstelling die later in zijn werk nog volop zou terug komen. Ook aan het eind van zijn loopbaan, namelijk bij gelegenheid van zijn afscheid op 21 februari 1986, neemt Frenkel een vernieuwend onderwerp bij de kop dat pas in recente jaren in het Nederlandse sociaalrechtelijk debat definitief is opgepakt, namelijk ‘de plaats en functie van scholing en bedrijfsopleiding in het kader van het sociale recht en de sociale politiek’.²⁴ Frenkel geeft in deze afscheidsrede aan – in de in economisch zeer slechte periode midden jaren tachtig – hoe belangrijk scholing en ontwikkeling zijn voor in het bijzonder jongeren. Hij stelt voor om scholing zoveel mogelijk bij cao te regelen. Scholing zorgt er in zijn ogen voor dat de juiste man of vrouw op de juiste plaats terecht komt. Daardoor zal voor mensen het werk een uitdaging blijven, zullen zij zich gemotiveerd inzetten, productief zijn en zal ook de arbeidssatisfactie groot zijn.

De aandacht voor scholing en vakopleiding heeft volgens Frenkel nog een aantal bijkomende voordelen.²⁵ Vakbonden kunnen zich op dit gebied uitstekend profileren bij de belangenbehartiging van hun leden – een

---

²² B.S. Frenkel, *De spanning in het arbeidsrecht* (oratie Tilburg), Deventer: Kluwer 1974.

²³ J. van Langendonck, ‘Het onderscheid werknemer-zelfstandige in het sociaal recht’, in: L. Bots, G.J.J. Heerma van Voss & A.T.J.M. Jacobs, *Blinde Vlekken in het sociaal recht*. Deventer: Kluwer 1986, p. 17. Men vergelijkte het SER-advies ‘Zzp’ers in beeld. Integrale visie op zelfstandigen zonder personeel’, Den Haag: SER 2010.

²⁴ B.S. Frenkel, Scholing en vakopleiding als sociaal recht, in: F. Noordam, *Sociaalrechtelijke Oraties 1977–1997*, Deventer: Kluwer 1998, p. 101–111.

²⁵ B.S. Frenkel, ‘Scholing en vakopleiding als sociaal recht, in: F. Noordam, *Sociaalrechtelijke Oraties 1977–1997*, Deventer: Kluwer 1998, p. 109.

suggestie die anno nu in vakbondsnotities valt te lezen. Ook acht Frenkel een langere aanlooperperiode voor jongeren, in de vorm van het uitdiepen van scholing, een betere strategie dan ‘gekunstelde regelingen betreffende werken met behoud uitkering of loonsubsidie voor jeugdige langdurige werklozen’ of het gemakkelijk maken van vervroegde uittreding van ouderen. Ouderen, zo stelt hij, zijn dankzij hun ervaring juist van grote waarde. Ook deze uitspraken zouden zo maar, 25 jaar later, in het actuele maatschappelijke debat opgetekend kunnen zijn.

Tussen 1983 en 1989 was ook G.J.J. (Guus) Heerma van Voss lid van de vakgroep. Heerma van Voss, hier nog aan het begin van zijn carrière, zou later hoofddocent in Maastricht worden en daarna (en momenteel) hoogleraar te Leiden. Hij werkte aan een proefschrift over het ontslagrecht in de praktijk en in vergelijking met Japan.²⁶ Verder hield hij zich in die tijd bezig met diverse aspecten van mensenrechten en sociaal recht en later met de oprichting van het tijdschrift Sociaal Recht, inmiddels met SMA gefuseerd tot TRA, Tijdschrift Recht en Arbeid, waarvan Heerma van Voss nu hoofdredacteur is. Zijn bijdrage aan de vakgroep was meer intern gericht in de zin van het geven en organiseren van onderwijs en het voorbereiden van de studierichting Personeelwetenschappen aan de Tilburgse Universiteit.

1.4 Het tijdperk Jacobs 1987–2011: internationalisering, collectief arbeidsrecht en ‘academische contramine’

1.4.1 Inleiding

Frenkel kreeg in 1987 een opvolger in de persoon van A.T.J.M. (Antoine) Jacobs. Jacobs studeerde in 1973 af in Leiden, vrij doctoraal, zoals dat destijds heette. Later zou hij ook nog in een aantal Europese steden, zoals Düsseldorf, Parijs, Cambridge, Canterbury en Brussels studeren. In 1976 kwam hij naar Tilburg, waar hij tot 1982 docent was bij de vakgroep. Hij nam daarna ontslag om een poos aan zijn promotieonderzoek te kunnen werken. In 1986 volgde zijn cum laude promotie in Tilburg, bij Frenkel, op het proefschrift ‘Het recht op collectief onderhandelen in rechtsvergelijkend en Europees perspectief’.²⁷ Jacobs, Limburger van geboorte, is woonachtig in Den Bosch. De persoon Jacobs komt ook elders in dit boek ter sprake.

1.4.2 Internationalisering en vernieuwing van het arbeidsrecht

Uit het voorgaande blijkt reeds de internationale oriëntatie van Jacobs. Hij is de grote initiator van de internationale lijn in Tilburg. Andere Nederlandse hoogleraren van dezelfde generatie, maar ook van jongere generaties volgden pas veel later, of (nog steeds) niet of nauwelijks. Onderdeel van die internationalisering was en is uiteraard ook het publiceren en doceren in het Engels en het opbouwen van een internationaal netwerk. Jacobs deed dat laatste onder meer door middel van gastaanstellingen in Montpellier (1993), Bari (1995), Nantes (1996) en Leuven (1998). Ook werd hij lid van een onderzoeksnetwerk, ‘the Research Network on Transnational trade union rights’ opgezet vanuit het European Trade Union Institute te Brussel. In dit netwerk, waarin nauwe contacten worden onderhouden, ook op persoonlijk vlak, participeren bekende Europese arbeidsjuristen, zoals de in 2008 overleden Britse hoogleraar Brian Bercusson. Dergelijke netwerken zijn, zoals iedereen weet, een goede opstap naar internationale publicaties. Jacobs zou in totaal zo’n 60 publicaties laten verschijnen (in het Engels, maar ook in andere buitenlandse talen) in belangwekkende internationale bundels, tijdschriften en conferentie *proceedings* op het terrein van het arbeidsrecht en de arbeidsverhoudingen, maar droeg bijvoorbeeld ook bij aan de prestigieuze ‘International Encyclopedia of Laws’.

Wat betreft inhoudelijke onderzoeklijnen zijn naar aanleiding van de enorme lijst van publicaties van Jacobs (zie de bijlage in dit boek) diverse observaties te maken. Zijn oratie ‘Ali en het arbeidsrecht’²⁸ is niet programmatisch van aard te noemen. Het onderwerp, de rechtsbescherming van de buitenlandse werknemer, is geïnspireerd door het undercover onderzoek van de Duitse journalist Günther Wallraff, zal als zodanig niet meer terugkeren in Jacobs werk. De inaugurele rede eindigt ook niet met een onderzoeksagenda. Wel blijft er in de publicaties van Jacobs veel aandacht voor zwakke groepen en in het

²⁶ G.J.J. Heerma van Voss, *Ontslagrecht in Nederland en Japan*, Kluwer: Deventer 1992.

²⁷ A.T.J.M. Jacobs, *Het recht op collectief onderhandelen in rechtsvergelijkend en Europees perspectief*, Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink 1986.

²⁸ A.T.J.M. Jacobs, ‘Ali en het arbeidsrecht’ (oratie Tilburg, 11 september 1987), opgenomen in: F.M. Noordam, *Sociaalrechtelijke Oraties 1977–1997*, Deventer: Kluwer, 1998,

algemeen voor de ongelijkheidscompensatiefunctie van het arbeidsrecht, waarbij de oudere werknemers naar verloop van tijd de meeste aandacht ten deel valt.

Jacobs positie als beoefenaar van het sociaal recht is ogenschijnlijk te typeren als, ‘defensief-principieel’,²⁹ maar, hij laat zich anderzijds niet makkelijk in dit hokje of welk hokje dan ook plaatsen. Wellicht zal hij zelf zeggen dat hij beoogt het goede in het arbeidsrecht te behouden. Ook zijn internationale belangstelling getuigt van een interessant soort ambivalentie. Veel van zijn onderzoek (en hetzelfde geldt voor zijn vakantietrips en welbekende sabbaticals,³⁰ zie de bijdrage van Jellinghaus aan dit boek) lijkt gedreven door pure interesse en nieuwsgierigheid, zelfs fascinatie, ten aanzien van hoe recht elders, over de grens dus, in elkaar steekt en werkt. Jacobs vergelijkt ook om te leren: hij onderzoekt of arrangementen in het buitenland een inspiratiebron kunnen vormen voor het Nederlandse sociaal recht (en in mindere mate andersom). Op die manier verschijnt dan bijvoorbeeld een verrassend boek over het sociaal recht in Amerika.³¹ Die internationale interesse geldt ook de groeiende Europese integratie, waarin hij zich meer dan de meeste Nederlandse arbeidsrechtelijke onderzoekers verdiept.³²

Zijn internationalisme en kosmopolitisme in reis- en onderzoeksgedrag maakt hem echter geen voorstander van een ‘grenzenloos’ en verenigd Europa, in ieder geval niet van hoe dat Europa momenteel vorm krijgt. Tijdens het beruchte Nederlandse referendum over de Europese ‘Grondwet’ in 2005 stemt Jacobs dan ook tegen, iets waar hij geen geheim van heeft gemaakt. Hij hamert in gesprekken op de noodzaak de globalisering buiten de Nederlandse deur te houden en desnoods de grenzen te sluiten en hij bestrijdt het ‘neo-liberale’ beleid dat de Europese Unie (door)voert.³³ Een concept als ‘flexicurity’ wordt niet alleen kritisch maar ook zeer sceptisch bezien. Als Jacobs al van één Europa droomt, dan is het van een ander Europa, een socialer Europa zal hij zelf zeggen. Collectieve (arbeids)macht en strijdbaarheid ziet hij daarbij als een sine qua non: ‘(...) het Verdrag van Lissabon levert een heleboel kleine kapstokjes op voor een socialer Europa. Maar het is zeer de vraag of die zullen worden benut. Zonder een strijdbare opstelling zal het niet gaan. En die lijkt bij de meest betrokkenen te ontbreken.’³⁴

Tegen het afscheid van Frenkel was er nog een tweede hoogleraar in Tilburg op sociaalrechtelijk terrein aangesteld. De Belgische – Leuvense – expert in de sociale zekerheid D.C.H.M. (Danny) Pieters, werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar in het socialezekerheidsrecht. Hij sprak op 19 september 1986, op 30-jarige leeftijd, zijn intrede uit, getiteld ‘Aan het werk ... Beschouwingen over het arbeidsethos in het sociale zekerheidsrecht van vandaag en morgen’,³⁵ waarin hij duidelijk maakte dat hij zich snel had weten te verdiepen in de discussie over de Nederlandse sociale zekerheid.

Pieters had een dubbele aanstelling in Tilburg, namelijk als hoogleraar aan de Sociale Faculteit, waar een studierichting Sociale Zekerheidswetenschap werd ingesteld (in 1999 opgeheven) en eerder al als universitair hoofddocent (sinds 1984) bij de vakgroep Sociaal Recht en Sociale Politiek. Pieters trekt feitelijk, zij het bij mijn weten niet bewust, een van de lijnen door die Van der Ven in zijn periode in gang heeft gezet, namelijk de multidisciplinaire interesse, vooral voor de sociologische en economische invalshoek. Tegelijkertijd denkt Pieters echter sterk vanuit de Belgische traditie, waarin arbeidsrecht en sociale zekerheid van elkaar worden onderscheiden, om niet te zeggen gescheiden.

Daarnaast draagt Pieters bij aan de internationale lijn, waarvan, zoals gezegd, eerder in Tilburg nog slechts vage contouren te zien waren geweest. Pieters richt zich in zijn onderzoek onder meer op sociale grondrechten binnen de Europese Gemeenschap en op coördinatievraagstukken in de internationale

²⁹ Voor deze typering zie T. Wilthagen, M. van Velzen & S. Bekker, ‘Economische doelmatigheid versus zekerheid: in of uit fase?’, in: A.T.J.M. Jacobs & F.J.L. Pennings, *Een inspirerende Fase in het sociaal recht*, Zutphen: Paris 2007, p. 327. Een voorbeeld van een dergelijke opstelling is A.T.J.M. Jacobs, ‘De ondermijning van het sociaal recht’, *SR* 1989-2, p. 36–39.

³⁰ Op de een of andere manier voltrokken veranderingen binnen of buiten de vakgroep Sociaal recht zich stevast tijdens of na de sabbaticals van Jacobs. Oorzaak en gevolg worden hier expliciet niet gesuggereerd!

³¹ A.T.J.M. Jacobs, *Sociale rechten in Amerika*, Utrecht: Lemma 2003.

³² Zie onder meer A.T.J.M. Jacobs, ‘Sociaal recht en sociale politiek na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon (1)’, *Tijdschrift Recht en Arbeid* 2010-10, p. 5–11; A.T.J.M. ‘Sociaal recht en sociale politiek na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon (2)’, *Tijdschrift Recht en Arbeid* 2010-10, p. 5–11; A.T.J.M. Jacobs, ‘De Europese Grondwet weer een stap dichterbij’, *Nederlands Juristenblad*, (79) 2004-30, p. 1532–1541; A.T.J.M. Jacobs, ‘De Europese Grondwet in de wacht gezet’, *Nederlands Juristenblad*, (79) 2004-8, p. 366–375; A.T.J.M. Jacobs, ‘Het EU-Handvest van Grondrechten de mist in’, *Sociaal recht*, (18) 2003-7/8, p. 215–216.

³³ A. Jacobs, ‘The Social Janus Head of the European Union: the social market economy versus ultraliberal policies’, in: J. Wouters, L. Verhey & Ph. Kiiver (eds), *European Constitutionalism beyond Lisbon*, Antwerp: Intersentia 2009, p. 111–130.

³⁴ A.T.J.M. ‘Sociaal recht en sociale politiek na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon (2)’, *Tijdschrift Recht en Arbeid* 2010-10, p. 11.

³⁵ D.C.H.M. Pieters, ‘Aan het werk ... Beschouwingen over het arbeidsethos in het sociale zekerheidsrecht van vandaag en morgen het sociale zekerheidsrecht’, in: F. Noordam, *Sociaalrechtelijke Oraties 1977–1997*. Deventer: Kluwer 1998, p. 112–145.

zekerheid. Zijn bijdrage over sociale grondrechten aan de afscheidsbundel van Frenkel heeft als ondertitel 'Over de noodzaak van nader internationaalrechtelijk en rechtsvergelijkend onderzoek dienaangaande'.³⁶ Pieters wijst er in deze bijdrage op dat onderzoek naar sociale grondrechten in het Europese kader zowel in Tilburg als in Leuven van de grond kwam. In Leuven ging het om zijn eigen promotieonderzoek; wat betreft de Tilburgse vakgroep Sociaal Recht en Sociale Politiek wijst Pieters op de promotiestudie van mevrouw L. Betten naar het stakingsrecht in Europees verband die in 1983 in Tilburg werd gestart en in Utrecht werd afgerond.³⁷ Lammy Betten, inmiddels overleden en laatstelijk verbonden aan de Universiteit van Exeter in het Verenigd Koninkrijk, geldt in Nederland inderdaad als een van de allereerste universitaire beoefenaren van het sociaal recht die letterlijk en figuurlijk de landsgrenzen overging. De internationalisering van de vakgroep Sociaal Recht en Sociale Politiek is dus ook mede aan een Belg te danken. De komst van Pieters was tevens het begin van een Leuvense connectie die, zoals hieronder ter sprake zal komen, tot op vandaag voortduurt. Pieters zou tot 1992 aan Tilburg verbonden blijven, dat wil zeggen aan de Sociale Faculteit. Zijn aanstelling bij de vakgroep eindigde in het najaar van 1989. Persoonlijke verhoudingen lagen aan zijn vertrek ten grondslag.

Eind jaren negentig werd de internationale lijn in Tilburg opnieuw aangezet vanuit de Leuvense connectie. Dat gold en geldt voor publicaties, maar zeker ook voor het opzetten van regulier Engelstalig onderwijs, dat eerder nog niet van de grond was gekomen. Twee personen spelen hierin een hoofdrol. In de eerste plaats R. (Roger) Blanpain. Blanpain is internationaal gezien een van de meest bekende en vooraanstaande arbeidsrechtelijke wetenschappers van zijn generatie. Zijn naam was reeds ruimschoots gevestigd, onder meer door een indrukwekkende hoeveelheid publicaties, redactie- en commissielidmaatschappen en een lange ondervinding als hoogleraar in Leuven en elders. Blanpain kwam in 1998, op 66-jarige leeftijd naar Tilburg op basis van een deeltijdaanstelling en is, inmiddels op 78-jarige leeftijd, nog steeds op deze wijze actief. Over 'active ageing' gesproken! Evenals zijn leerling F.H. (Frank) Hendrickx, die zich ook bij de vakgroep zou voegen, geeft hij Engelstalig onderwijs en begeleidt hij met veel passie (internationale) studenten bij scripties en studiereizen. Studenten zijn hierover uiterst enthousiast.

Blanpain houdt zich intensief bezig met vraagstukken van globalisering en internationalisering. Zijn positie, en dat geldt ook voor die van Hendrickx is 'pragmatisch-principieel' te noemen in de zin dat bepaalde ontwikkelingen, intensieve concurrentie, vergrijzing, grensoverschrijdend ondernemen, mobiliteit en technologische veranderingen niet als zodanig worden bestreden of ontkend, maar dat op kritische en creatieve wijze wordt bezien hoe deze ontwikkelingen sociaal-juridisch in goede banen kunnen worden geleid. Dit op basis van internationale normen, fundamentele rechten en arbeidsrechtelijke beginselen en door het beleid van internationale instanties, zoals de ILO en de Europese Unie.

In de tweede plaats werd Hendrickx in 2000 lid van de Tilburgse vakgroep, waarbij hij deze aanstelling combineerde met een aanstelling in Leuven. De Tilburgse aanstelling werd verder vergroot en Hendrickx, als opleidingscoördinator en hoofddocent, richtte zich met veel overgave op het ontwikkelen van een masteropleiding op het terrein van het sociaal recht, waarbij hij zich vooral zou toeleggen op het vormgeven van een internationale variant. Binnen Nederland biedt alleen Tilburg een internationale master op sociaalrechtelijk gebied aan en dergelijke opleidingen zijn ook in het buitenland schaars. Ook in zijn onderzoek toont Hendrickx een sterke internationale oriëntatie op Europees arbeidsrecht en hij is uitstekend ingevoerd in Europese netwerken, hetgeen hem een Jean Monnet leerstoel heeft opgeleverd. Ook introduceerde hij het vak Sports Law, waarin de bijzondere arbeidsverhoudingen in de sportsector aan de orde komen.

Na een UHD-positie te hebben bezet in Tilburg werd hij in 2009 benoemd tot hoogleraar arbeidsrecht in Leuven. Deze positie combineert hij sinds 2010 met een deeltijdleerstoel European Labour Law bij het met de vakgroep verbonden multidisciplinaire en interfacultaire onderzoeksinstituut ReflecT, dat sinds 2009 bestaat. Hij geeft in Tilburg nog steeds een aantal internationale vakken. Daartoe horen onder meer een 'reisvak', samen met Blanpain, waarin Brussel (Europese Unie) en Geneve (ILO) worden aangedaan. Hij was in 2010 een van de oprichters van het Engelstalige tijdschrift 'European Labour Law', waarvan hij *editor-in-chief* is.

De internationalisering van de Tilburgse vakgroep is niet louter het monopolie van Jacobs en de Leuvenaren gebleven, want er was nu een duidelijke trend ingezet. Een volgende promovendus die later hoogleraar zou worden, eerst (in deeltijd) aan de Vrije Universiteit later ook aan de Universiteit van Groningen was G.J. (Gijs) Vonk. Vonk, bij de vakgroep actief van 1986 tot en met 1990 (als één van de

---

³⁶ In: L. Bots, G.J.J. Heerma van Voss & A.T.J.M. Jacobs, *Blinde Vlekken in het sociaal recht*. Deventer: Kluwer 1986, p. 334-353.

³⁷ L. Betten, *The Right to Strike in Community Law: the Incorporation of Fundamental Rights in the Legal Order of the European Communities* (diss. Utrecht), Amsterdam: North-Holland 1985.

eerste assistenten in opleiding; één van de oprichters ook van het Landelijk aio-beraad), promoveerde in 1991 in Tilburg op een proefschrift over rechtspositie van migranten in de bijstand vanuit rechtsvergelijkend, Europeesrechtelijk en internationaal rechtelijk perspectief. Met name de relatie vreemdelingenrecht socialezekerheidsrecht werd daarbij van diverse kanten bekeken. Pieters fungeerde als promotor.³⁸

Vanaf 1990 is F.J.L. (Frans) Pennings werkzaam bij de vakgroep. Pennings, in Utrecht gepromoveerd op het proefschrift 'Benefits of Doubt, a comparative study of unemployment and re-integration schemes',³⁹ richt zich zowel in onderwijs als onderzoek op het internationale socialezekerheidsrecht. Daarmee trekt hij in zekere zin de lijn door die Pieters heeft opgestart. Pennings werd in 2003 hoogleraar op dit vakgebied, nadat hij eerder ook aan de Utrechtse universiteit in deeltijd was benoemd. Hij schreef een Engelstalig handboek over het Europese sociale zekerheidsrecht⁴⁰ en vele andere publicaties in het Engels over sociale zekerheid, werd lid van het treSS network van de Europese Commissie en redacteur van het nieuw opgezette 'European Journal of Social Security'. Hij was de initiator en trekker van grote derdegeldstroomprojecten binnen de vakgroep die betrekking hadden op alle lidstaten van de EU en Turkije

In het bijzonder met betrekking tot het vraagstuk van de doorwerking en betekenis van internationale normen (ILO) en andere vraagstukken van grensoverschrijdend recht heeft Pennings school gemaakt, ook door het aantrekken van promovendi. W.J.P.M. Fase en F.J.L. Pennings waren ook de promotoren van M.S. (Mijke) Houwerzijl, momenteel hoofddocent in Nijmegen en bijzonder hoogleraar Europees en Vergelijkend Arbeidsrecht in Groningen. Houwerzijl promoveerde in 2005 op onderzoek naar de Europese detacheringsrichtlijn.⁴¹ In 2008 is Pennings benoemd tot gewoon hoogleraar Sociaal recht in Utrecht.

1.4.3 Multidisciplinariteit

De Tilburgse vakgroep kreeg in 1996 versterking op hoogleraarsniveau, in deeltijd, in de persoon van de al genoemde W.J.P.M. (Wil) Fase. Fase, evenals Jacobs opgeleid in Leiden, en gepromoveerd op het loonbeleid in Nederland,⁴² had op dat moment al een fraaie loopbaan achter de rug, als hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, voorzitter van de toenmalige Sociale Verzekeringsraad en van het Bedrijfsfonds van de Horeca, en hoogleraar aan de Universiteit van Maastricht. Fase, een aimabel persoon, met veel gevoel voor politiek-bestuurlijke en maatschappelijke verhoudingen, beschikte over een uiterst scherpzinnig juridisch-analytisch vermogen. Hij was bijvoorbeeld als geen ander in Nederland in staat om in uiterst korte tijd en op systematische wijze de zwakheden van een nieuw wetsvoorstel bloot te leggen. Hij was allround, maar verdiepte zich graag in het collectief arbeidsrecht, het ontslagrecht en verbinding tussen het arbeidsrecht en de sociale zekerheid. Fase stond zeker open voor andere disciplines dan de juridische. Hij stond aan de UvA mede aan de wieg van de onderzoeksgroepen die later zouden opgaan in het Hugo Sinzheimer Instituut voor onderzoek naar arbeid en recht.⁴³ Met het buitenland had hij zelf echter weinig.

Al lange tijd was Fase zeer productief geweest, niet alleen in termen van aantallen (snel geschreven én hoogwaardige) publicaties, maar bijvoorbeeld ook als voorzitter van de redactie van het SMA (Sociaal Maandblad Arbeid) en als bemiddelaar in arbitragezaken. In maatschappelijk opzicht zijn er enige parallellen met Frenkel te trekken, maar op veel andere aspecten gaat de vergelijking mank. Fase nam in een bepaalde periode het vakgroepvoorzitterschap over van Jacobs. Gezondheidsproblemen dwongen hem ertoe in 2004 afscheid te nemen van de vakgroep. Bij dat vertrek werd de bundel 'Een inspirerende Fase in het sociaal recht' uitgebracht.⁴⁴

Fase had, zoals aangegeven, duidelijke belangstelling voor multidisciplinair onderzoek, hij was bijvoorbeeld een tijd lang voorzitter van de Raad van Toezicht van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA, eind 2009 opgeheven). Dat geldt ook voor vakgroepsgenoten als Blanpain en, nog sterker, voor Hendrickx en Pennings, die zich ook feitelijk en met veel overtuiging in

³⁸ G.J. Vonk, *De coördinatie van bestaansminimumuitkeringen in de Europese Gemeenschap*. Kluwer: Deventer 1991.

³⁹ F.J.L. Pennings, *Benefits of Doubt. A comparative study of the legal aspects of employment and unemployment schemes in Great-Britain, Germany, France and the Netherlands* (diss. Utrecht), Deventer: Kluwer Law International 1990.

⁴⁰ F.J.L. Pennings, *Introduction to European Social Security Law*. Antwerpen: Intersentia 2003 (met latere drukken).

⁴¹ M. Houwerzijl, *De Detacheringsrichtlijn. Over de achtergrond, inhoud en implementatie van Richtlijn 96/71/EG*, Deventer: Kluwer 2005.

⁴² W.J.P.M. Fase, *Vijfendertig jaar loonbeleid in Nederland*. Alphen aan den Rijn: Samson 1980.

⁴³ Nadat hij mij eerder medio jaren tachtig had aangenomen aan de Universiteit van Amsterdam, was hij ook degene die mij – aanvankelijk voor een dag per week – bij de Tilburgse vakgroep bracht.

⁴⁴ A.T.J.M. Jacobs & F.J.L. Pennings (red.), *Een inspirerende Fase in het sociaal recht*, Zutphen: Paris 2007.

multidisciplinaire samenwerking storten, ook over de nationale grenzen heen. De lijn van Van der Ven loopt derhalve, na een dip in het tijdperk Frenkel en het bijtrekken ervan door Pieters, weer stevig door. De positie van Jacobs is hier wat anders. Jacobs stelt in zijn oratie: ‘Maar de jurist moet verder kijken dan het recht-op-papier. Hoe functioneert het recht in de praktijk?’⁴⁵ Deze houding past bij de aangeboren nieuwsgierigheid van Jacobs en ook bij zijn grote maatschappelijke en politieke interesse (geruime tijd zat hij voor een stadspartij, Knillis, in de gemeenteraad van Den Bosch).

Jacobs is echter niet de persoon om, zoals intussen veelvuldig voorkomt in de wetenschap, op georganiseerde wijze onderzoek samen met andere disciplines te initiëren. Dat heeft in mijn ogen twee oorzaken. In de eerste plaats is en blijft hij toch echt een arbeidsjurist, die informatie uit andere wetenschappen wel interessant vindt, maar dan vooral in aanvullende en ondersteunende zin. In de tweede plaats, niet minder van belang, gaat hij liever op eigen wijze zijn academische weg als het om onderzoek gaat en is hij wars van grootschalige onderzoeksprojecten, laat staan programma’s. Door de komst van en de samenwerking tussen de vakgroep Sociaal Recht en Sociale Politiek en het onderzoeksinstituut ReflecT, dat multidisciplinair onderzoek uitvoert naar de spanning tussen enerzijds ‘flexibilisering en dynamiek’ en anderzijds ‘bescherming en zekerheid’, is er intussen wel een multidisciplinaire omgeving ontstaan. Die situatie strookt met de koers en ambities van de Tilburgse faculteit, die zich enkele jaren terug heeft herdoopt tot faculteit rechtswetenschappen in plaats van rechtsgeleerdheid.

1.4.4 Collectief arbeidsrecht

De traditie van onderzoek naar collectief arbeidsrecht, ontstaan in het tijdperk-Frenkel, maar intellectueel al voorbereid in het tijdperk-Van der Ven wat betreft interesse in arbeidsverhoudingen, floreert in het tijdperk-Jacobs. Van een vakgroepbreed en uitgeschreven programma is geen sprake, dat wil zeggen niet tot voor kort, maar Jacobs trekt (part time) docenten aan die ook veel interesse hebben in collectieve arbeidsvorming, niet alleen in wetenschappelijke zin maar ook in hun eigen praktijk. Jacobs zelf blijft na zijn proefschrift ook zeer productief op dit terrein, hetgeen de lezer in de bibliografie kan nagaan. Zo brengt hij een monografie over collectief arbeidsrecht uit, één van de weinige boeken over dit onderwerp.⁴⁶ In dit boek stelt hij zich onder andere de vraag hoe oude procedures en instituties van het collectieve arbeidsrecht zich kunnen aanpassen aan de nieuwe tijd. Deze vraag houdt Jacobs bij voortduring bezig, in het bijzonder is hij begaan met de afnemende rol en positie van vakbonden. Dat betekent echter niet dat Jacobs zich inhoudelijk uitsluitend vastlegt op collectief arbeidsrecht. Hij toont zich een wetenschappelijke veelvraat. Hierboven gaf ik al aan dat hij zich ook intensief heeft gericht op het debat over Europa. Maar diverse andere onderwerpen komen op zijn weg: pensioenrecht,⁴⁷ ontslagrecht, kerkelijk recht (een onderwerp dat aansluit bij zijn katholieke overtuiging), *hedge funds*, stakingen, topinkomens enzovoorts. Jacobs heeft tot op heden acht promovendi afgeleverd met wederom een variëteit aan onderwerpen.⁴⁸ Wat betreft de topinkomens nam hij bij hoge uitzondering zelfs plaats – als onafhankelijke deskundige – in een commissie, de Commissie-Dijkstal die adviseerde over de aanpak van topinkomens in de (semi)publieke sector.⁴⁹ Gewoonlijk hield hij zich liever ver van het ‘Haagse’ – een groot verschil met Frenkel.

Ook heeft Jacobs (aanvankelijk met anderen) een uiterst prettig leesbare inleiding in het sociaal recht geschreven, ‘Elementair sociaal recht’.⁵⁰ Een definitie van sociaal recht vindt de lezer hier overigens niet. Jacobs geeft aan met welke onderwerpen het sociaal recht zich bezighoudt. Het door Van der Ven gemunte concept sociale politiek, dat Jacobs essentieel acht in de benaming van de Tilburgse vakgroep, wordt in het oeuvre van Jacobs niet systematisch verder uitgewerkt. Het lijkt erop dat hij in zijn ogen het begrip sociale politiek invult door in publicaties en tijdens colleges en discussies uitgebreid in te gaan op de politieke en

⁴⁵ A.T.J.M. Jacobs, ‘Ali en het arbeidsrecht’ (oratie Tilburg), opgenomen in: F. Noordam, *Sociaalrechtelijke Oraties 1977–1997*, Deventer: Kluwer 1998, p. 205.

⁴⁶ A.T.J.M. Jacobs, *Collectief arbeidsrecht*, Kluwer: Deventer 2003.

⁴⁷ A.T.J.M. Jacobs, *Pensioenrecht. De sociaalrechtelijke en sociaalpolitieke aspecten*, Deventer: Kluwer 2007.

⁴⁸ W.G.M. (Willem) Plessen 1996: *Collectief onderhandelen in de zorgsector*; M. (Inge) van Doorn 1997: *Recht op arbeid, vrij van rassendiscriminatie*; M.A.B.L. (Maaike) Wienk 1999: *Europese coördinator van aanvullende pensioenen*; M.A.C. (Ria) de Wit 1999: *Het goed werkgeverschap als intermediair van normen in het arbeidsrecht*; C.M.E.P. (Carol) van Lent 2000: *Intra-concernmobiliteit*; S.F.H. (Steven) Jellinghaus 2003: *Harmonisatie van arbeidsvoorwaarden, in het bijzonder na een fusie of overname*; C. (Claire) Bosse 2003: *Bewijslastverdeling in het Nederlandse en Belgische arbeidsrecht*; E.M.F. (Emelie) Schols-van Oppen 2009: *De franchise in pensioenregelingen*.

⁴⁹ Adviescommissie Rechtspositie Politieke Ambtsdragers, *Normeren en waarderen*, Den Haag, september 2007.

⁵⁰ A.T.J.M. Jacobs, *Elementair sociaal recht*, Alphen aan den Rijn: Samson 1988. Dit boek bracht het tot een 7^e druk in 2001. In 2007 werd het boek voortgezet als Sociaal recht (2^e druk 2010), uitgegeven door Uitgeverij Paris.

maatschappelijke actualiteit en context van vraagstukken op het terrein van het arbeidsrecht, de sociale zekerheid, de arbeidsverhoudingen en de arbeidsmarkt. Jacobs is in geen geval een ‘losbladig jurist’, juridisch technet of pure *black letter lawyer*.

1.4.5 Academische contramine

De lijnen die in het werk van Jacobs zijn te ontwaren, hebben niet alleen te maken met nieuwsgierigheid en met voorzetting van lijnen uit eerdere perioden. Een niet onbelangrijke, eigenstandige motivatie bij Jacobs voor het kiezen van een bepaald onderwerp of standpunt is het genereren van discussie en controverse. Is de term non-conformisme van toepassing te achten op Van der Ven en Frenkel (voor de laatste had Jacobs veel eerbied), bij Jacobs kan worden gesproken over een *middle name*, zoals de Engelsen dat zeggen. Een oud-medewerker van de vakgroep omschrijft Jacobs als persoon op de volgende wijze: ‘Zwierig, creatief, productief, flair, niet bang om over de grenzen van het eigen terrein te springen en daar dan ook meningen te hebben.’ P.F. (Paul) van der Heijden, hoogleraar Arbeidsrecht en momenteel rector en collegevoorzitter te Leiden, refereerde bij een boekpresentatie in Amsterdam⁵¹ in 1999 aan Jacobs (die als referent fungeerde) met de term ‘Tilburgs lefgozertje’.

Academische contramine is wellicht een goede aanduiding voor de manier waarop Jacobs opereert, immer zoekend naar een kritisch perspectief op het standpunt van de ander. Dat heeft soms tot gevolg gehad dat hij een standpunt innam dat hem ver weg bracht van eerdere eigen standpunten. Het beste voorbeeld hiervan is zijn standpunt, in 1994, over het ontbreken van de noodzaak van ontslagbescherming voor mensen boven een bepaald inkomen, 150.000 gulden, of een HBO/universitaire opleiding.⁵² Deze mensen zouden niet tegen zichzelf beschermd hoeven te worden. Pennings gaat in deze bundel uitgebreid in op deze kwestie, waar Jacobs achteraf toch wel wat verlegen mee bleek.

Meer dan contramine ontstond in 2002 toen bij de invoering van de BaMa-structuur in de Tilburgse faculteit het vak arbeidsrecht niet langer als verplicht vak in de bachelor Rechtsgeleerdheid werd opgenomen. Jacobs ontketende daarop een heuse en onverwacht ‘harde’ protestactie, die echter niet succesvol bleek. Pas in 2010 zou deze beslissing ongedaan worden gemaakt.

Mag Jacobs in sommige opzichten en in sommige kringen door het leven gaan als ‘enfant terrible’, dat gold niet voor academische functies als lid van bibliotheek- en bezwaarcommissies. En zeker gold en geldt dit niet voor zijn relatie tot studenten. Ik ken relatief weinig hoogleraren die zo begaan zijn met hun studenten. Studenten stonden en staan bij hem op de eerste plaats. Zo nodigde hij een groep topklas bachelorstudenten uit naar Rome te komen. Jacobs toonde zich ook al vroeg een vernieuwer op het vlak van onderwijsvormen. Hier blijkt bij uitstek zijn liefde voor het vak van hoogleraar.

Tot slot van deze periode moet kort worden gememoreerd dat er nog een hoogleraar actief is geweest binnen de vakgroep, namelijk L.C.J. (Lou) Sprengers, advocaat en daarnaast (sinds 2002) bijzonder hoogleraar op de Albeda-leerstoel te Leiden, die in 2008 als waarnemend vakgroepvoorzitter fungeerde bij een sabbatical van Jacobs.

1.5 Slotbeschouwing en vooruitblik

Als we kort de balans opmaken van ruim zeventig jaar sociaal recht (en sociale politiek) in Tilburg, dan zijn de volgende lijnen te ontwaren. In de eerste plaats ontstaat al vroeg, met het aantreden van Van der Ven, opgeleid als econoom, de lijn van multidisciplinaire interesse en het in debat gaan met en gebruik maken van andere disciplines dan het (sociaal) recht. Dat is in die eerste jaren van het arbeidsrecht bon ton, want het arbeidsrecht moet zich nog zien te positioneren tussen andere disciplines. Frenkel zet deze lijn niet of nauwelijks door, maar door de Leuvense inbreng (Pieters), ook in het tijdperk-Jacobs (Blanpain, Hendrickx), en de belangstelling van latere hoogleraren (Fase en Pennings), krijgt deze lijn toch een substantieel vervolg.

Een tweede lijn, gestart bij Van der Ven, is die van de arbeidsverhoudingen. Deze lijn spitst zich vervolgens in juridische zin toe op collectief arbeidsrecht en arbeidsvoorwaarden in de periode Frenkel en komt tot verdere en grote wasdom in het tijdvak Jacobs.

---

⁵¹ P.F. van der Heijden, R.H. van het Kaar & A.C.J.M. Wilthagen (red.), *Naar een nieuwe rechtsorde van de arbeid? Bundel ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Hugo Sinzheimer Instituut van de Universiteit van Amsterdam*, Den Haag: Sdu Uitgevers 1999.

⁵² A.T.J.M. Jacobs, ‘De arbeidsovereenkomst in het NBW’, *NJB* 1994, 1042.

Een derde lijn is die van vernieuwing van het arbeidsrecht. Van der Ven is in dat opzicht van grote betekenis, niet alleen binnen Tilburg, maar ook landelijk gezien. Frenkel is in dat opzicht geen nieuwlichter, maar pakt op enkele momenten toch vernieuwend uit. In de periode Jacobs is het beeld gemengd. Jacobs zelf heeft wel de nieuwsgierigheid en creativiteit en deelt graag plaagstoten uit, maar toont zich in geschrifte toch overwegend beducht voor veranderingen en vernieuwingen, vanuit de gedachte dat verandering van het sociaal recht veelal, in sociaal opzicht, geen verbetering zal opleveren en dat het beter is om de oude instituties zoveel mogelijk in stand te houden, voor zover dat mogelijk is, teneinde de geest van de nieuwe tijden nog enigszins in de fles te houden. Andere hoogleraren in de vakgroep zijn niet onkritisch, maar meer geneigd om in ieder geval te trachten in de veranderingen ook nieuwe zekerheden en vormen van bescherming te zoeken.

Een vierde lijn betreft de internationalisering. Deze lijn komt in het tijdperk Jacobs van de grond, met Jacobs zelf als grote voorloper. De internationaliseringslijn in Tilburg is echter ook in belangrijke mate *powered by* Leuven, of in ieder geval in sterke mate te danken aan een drietal Leuvenaren (Pieters, Blanpain en Hendrickx). De geografische ligging van Tilburg (ook al duurt de trip Tilburg-Leuven altijd langer dan je denkt), speelt hier dus een onmiskenbare rol.

Waar het om figuren (personen) gaat, in het vroeger sterk katholieke Tilburg, nog een vijfde lijn waar te nemen. Dat is die van non-conformisme. Ik zou deze lijn uiteraard niet op hetzelfde plan willen zetten als de vorige lijnen, want van systematiek en bewust beleid lijkt geen sprake te (kunnen) zijn. Bovendien is de kans groot dat elke beschrijving van hoogleraren van welk departement dan ook tot soortgelijke conclusies zou leiden. En dat maakt – deze stelling is louter persoonlijk – de beoefening van de wetenschap juist zo leuk en spannend.

Laat ik nog kort wat zeggen over de toekomst van de vier genoemde lijnen. Multidisciplinariteit is, het werd al gesignaleerd, intussen stevig in de Tilburgse faculteit verankerd en is een officieel speerpunt geworden, zowel in het onderwijs als in het onderzoek. Dat wil niet zeggen dat dit zo zal blijven, want bij andere rechtenfaculteiten in Nederland zien we ook wel een tegengestelde golfbeweging.

De lijn van internationalisering is niet meer te stuiten. Ook de rechtswetenschap, die relatief laat is gaan internationaliseren – en dat is niet onbegrijpelijk, gezien de verwevenheid met de Nederlandse rechtspraktijk – kan zich niet meer aan deze ontwikkeling onttrekken en jonge generaties wetenschappers zullen dat ook niet willen, al is het maar omdat ze op internationale publicaties en netwerken worden afgerekend. Multi- of interdisciplinariteit en internationalisering zijn overigens met elkaar verweven. Internationale debatten zijn zelden louter juridisch en in landen als de Verenigde Staten is de rechtenstudie veeleer een toespitsing van een algemene academische vooropleiding.

De toekomst van de Tilburgse traditie op het terrein van collectief arbeidsrecht zal afhangen van de rekrutering van nieuwe stafleden, waaronder een nieuwe kernhoogleraar. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat deze focus snel zal veranderen, maar het is in een nieuw tijdvak zeker niet onmogelijk.

Tot slot de lijn van vernieuwing van het arbeidsrecht. Ik geef toe dat het belangrijk is om het concept van vernieuwing eerst nadrukkelijker te definiëren, alvorens hierover ferme uitspraken te doen. Politiek en ideologie liggen hierbij immers op de loer. Deze exercitie kan echter niet in het bestek van deze bijdrage worden gedaan.

Ik besluit met de opmerking dat sociaal recht (en sociale politiek) in Tilburg een mooi en sterk verleden heeft gekend, waarvoor Jacobs en zijn voorgangers alle lof verdienen. Ik ga ervan uit dat er voor het vakgebied ook een mooie toekomst in het verschiet ligt.

